СПАСОВДЕН В БЪЛГАРСКИЯ ВАРИАНТ НА ШАМАНСКАТА СВАТБА

Светла Дживтерева
Научен център за фолклор и литература „Св. Димитър Басарбовски” – Русе

В доклада се разглеждат фолклорни текстове, в които се обяснява възникването на израза „Те ти, булка, Спасовден” и на празника Спасовден. Анализът се базира на три публикувани варианта [1] и показва, че са възникнали в условията на българското езичество, във връзка с шаманската религия и обреди. В тях празнуването на Великден и Спасовден е обяснено посредством сватба, в която връзката между младоженците е изведена чрез тяхното белязване. Характерът на техните белези, а именно извънредно големия размер на половите органи, показва, че връзката им е сексуална, схваща се като задължителна и говори за избраничество от типа на шаманското. Основният мотив при този вид избраничество е сексуалната любов на духа към избраника му [2]. Използваният образ при описанието на невястата я свързва с воденица: „...одила да пика на Щърбановата воденица и млела брашно за цел Лом”. Връзката между воденица и невяста виждаме и в гатанка от същия град: „Шум, шум, – бела невеста излезна надвор” (отг. мелене на брашно) [3]. В други гатанки шумът е заменен със смок, който свири, а невестата – с дива Мария, ламя или видра, която играе [4]. Тази замяна говори за влияние на представи, дошли от шаманската религия, където духът покровител, т.е. невястата на шамана, е представен като дребно горско животно – невестулка, лисица (куна) или видра. Воденицата е място за надлъгването на кьосе воденичар и хитро момче в приказка [5], разглеждана като „спомен” за пътуването на нашите шамани в небето [6]. Тя е място за обредни действия и обредна реч (надлъгване). Начинът, по който в приказката момчето пътник слиза на земята (къса влакна от брадата си, връзва ги и се спуска надолу), се успоредявя с характерната заплаха, която отправя момата към баща си: „Ако да ми не намериш мъж да се оженим, че да си откинем едно влакно от кукувицата и че се обесим на нього!”. Епизодът има паралел и с песен от сборника на братя Миладинови [7]. Сестрата на Богдан – Ангелина, вместо да се обеси, си намира лудо-младо с видра на колене и славей, който пее в пазвата му, „т.е. преминава през посвещение и се сдобива с шамански дух-покровител” [8].Това посвещение „като акт на публично признание на правата за шаманство ... не е обикновено обществено жертвоприношение, а сватба на шамана, негово съчетаване с небесна невеста” [9]. Сватбата е основният мотив и в разглеждания текст. Главните моменти в нея са избраничеството на героя, сексът като средство за пътуване в отвъдния свят и присъствието на календар. Пътуването в отвъдния свят се извършва двукратно – по хоризонтала и по вертикала. Това съответства на хоризонталния и вертикалния модел на света в българската митология, представяни като дърво и река.

Бащата стига навръх Великден до мост на Дунава, който се оказва фалоса на овчар. Строежът на мост в българската митопоетична традиция бележи пробив между „този” и „отвъдния” свят. Построяване на „мост над морето и стълба в небето” е едно от условията за женитбата на юнак за мома [10] – емблематична годеница и жертва в календарни обреди, в които се бележи краят на някакъв цикъл [11]. Построяването на мост през Дунав, схващан като път към отвъдния свят е условие за избора на овчаря за жених и един от задължителните елементи на сватбата.

Начело на обредната сватбена трапеза е поставен попът. Това е мястото на кума в традиционната българска сватба. Брачното свождане се извършва в момента, в който се появява невестата, когато младоженецът я „вижда”. Резултатът е изпращането на попа в небето на върха на фалоса на младоженеца или през комина. Жилището по време на свещенодействие на шамана се превръща в модел на света, а коминът играе роля на

световна ос. Възможността за преобразуване на хоризонталните посоки в път към небето по време на обредна ситуация, се съдържа и в гатанка за пътя. Един от вариантите е записан в гр. Лом: „Колкото съм дълъг, ако се возправа, небето ще стигна" (Б.н. гатанки № 2532); вар. „ ... до бога бих стигнал" (Б.н. гатанки № 2531); В определен момент фалосът на младоженеца, комин, път, и световна ос са път към небето. Отнасянето на този момент към определен период от календара се съдържа и в обикнатото в гатанките название на комина – Тодор, бележещо Тодоровден, който е плеядно ориентиран. Попът се носи в небето 40 дена – от Великден до Спасовден. Това е периодът, в който според народното поверие душите на мъртвите са пуснати да ходят по земята. Той отговаря на периода на отсъствие на Плеядите при Великден = Гергьовден, когато шаманът може свободно да пътува между световете. Изпращането на попа, който е християнският застъпник на езическия жрец, в небето по време на сватба чрез сексуален акт, описва първото пътуване на шамана по вертикала по време на неговата сватба. Доколкото обредът е повторение на един първоначален акт, пътуването на шамана в определени календарни периоди се осъществява чрез повторение на първото му съчетаване с неговия дух помощник. Това може да обясни присъствието на календар, бележещ максимално натоварения от гледище на шаманската религия период от Великден до Спасовден при описанието на една сватба, която се оказва сватбата на шамана.

БЕЛЕЖКИ

1. Бадаланова, Ф. Фолклорен еротикон, т. 1, С., 1993, с. 169-172; **Мильов, С.** Скришен фолклор. С., 1992, с. 108, № 71.
2. Щернберг. Избраничеството в религията. В: АВС на етнологията. С., 1992, с. 87.
3. Стойкова Ст. Български народни гатанки. С., № 2527 и вар.
4. Пак там, № 2510-2519.
5. Български фолклорни приказки. Каталог. С., 1995, 45.
6. Калоянов, А. Българското шаманство. С., 1995, 45.
7. Български народни песни. Собрани от братя Миладиновци Димитрия и Константина. Загреб, 1861, № 341.
8. Калоянов, А. Цит. съч., 130.
9. Щернберг. Цит. съч., 92.
10. СбНУ, т. 60, II, № 715, коледарска на мома, Жеравна, Котел и вар.
11. Калоянов, А. Цит. съч., 124.